
18

JAIS NIELSEN I NYT LYS

Af
KARSTEN OHRT
FORMAND,
NY CARLSBERGFONDET

Jais Nielsen (1885-1961) udførte for otte årtier siden en af de mest markante udsmykningsopgaver i dansk kunsthistorie på Sankt Elisabeth Hospital, Amager. Udsmykningen er en væsentlig brik i historien om Ny Carlsbergfondets indsats for at styrke udbredelsen af offentlige udsmykninger i Danmark. Jais Nielsens værk har været tilsmudset, nedslidt og overset, men er nu atter fremme i lyset i kraft af et forskningsprojekt og en gennemrestauration støttet af Ny Carlsbergfondet.

I forbindelse med Region Hovedstadens Psykiatriers overtagelse af Sankt Elisabeth Hospital på Amager valgte Ny Carlsbergfondet at finansiere en gennemgribende restaurering af Jais Nielsens 350 kvm. store freskomaleri, der folder sig ud over murfladerne langs et tre etager højt trappeløb i hospitalets indre. At sikre dette prægtige værk har gennem de seneste to år været en spændende og vigtig handling for fondet. Udsmykningen, der fortæller om den hellige Elisabeth af Thüringen (1207-1231) og skildrer hendes gode gerninger og dramatiske liv i en medrivende billedfortælling, var slidt og mørk, da vi genså den, men gennem et kompetent og ihærdigt konservatorarbejde er værket i dag bragt tilbage til sin fortidige styrke.

Dette restaureringsarbejde gav mulighed for sideløbende at gennemføre forskningsmæssige undersøgelser af værket. På grundlag af blandt andet arkivstudier, maletekniske undersøgelser af værket og sammenlignende undersøgelser af forarbejder

og andre relaterede værker har forskningsteamet haft fokus på at rekonstruere værkets tilblivelsesproces og helt konkret forstå, hvordan Jais Nielsen arbejdede. Formålet med disse undersøgelser var at få kortlagt, med hvilke metoder og materialer maleriet blev til, og sætte disse i relation til den kunsthistoriske viden om værket. Undersøgelserne har frembragt værdifuld ny viden om et hidtil sparsomt belyst område og vil have relevans for forståelsen af andre beslægtede værker fra perioden og af brugen af freskomaleri i nyere dansk kunst i det hele taget.

Forsknings- og restaureringsprojekterne blev gennemført i perioden maj 2015 til oktober 2016 af medarbejdere ved Nationalmuseet og Statens Museum for Kunst, og resultaterne af deres fornemme arbejde kan man nærstudere i bogen "Elisabeth-freskerne. Jais Nielsens udsmykning til Sankt Elisabeth Søstrenes hospital", udgivet af Strandberg Publishing.

Jais Nielsen (til højre) arbejdede længe og intenst på at bemale de store vægge på Amager, og det tog konservatorerne månedsvist at afkode hans teknik og bringe værket tilbage til fordums storhed. Foto (tv): Roberto Fortuna. Foto (th): Jais Nielsens arkiver.

Strandberg Publishing udgav i 2016 bogen om det store restaureringsarbejde og tilhørende kunsthistoriske forskningsprojekt på Sankt Elisabeth Hospital.

Modstående side:

Sankt Elisabeth Søstrene, der ses på fotografiet, fik opført hospitalet i 1905 i et kompleks, der også omfatter den nærliggende Sankt Annæ Kirke (indviet 1903) og Sønderbro Apotek (indviet 1904).

Mod Assisi

I bogen redegør kunsthistorikeren Dorthe Aagesen for, hvordan Jais Nielsens ambition var at genskabe og nyfortolke et rumudsmykningskoncept med rødder tilbage i den tidlige italienske renaissance, særligt hos Giotto di Bondone (1266/67-1337). Denne ambition stillede særlige krav til mediet, og for Jais Nielsen var det vigtigt, at udsmykningen også på det punkt havde tydelig forbindelse til 1200- og 1300-tallets italienske murmaleri. Den klassiske al fresco-teknik – maleri på frisk puds – var således ikke tilfældigt valgt. Det gjaldt om at videreføre og forny arven fra de gamle mestre.

Hos Giotto så han, hvordan man kunne udfolde en billedfortælling i et rumligt forløb. Ganske vist er rumforholdene i San Francesco-kirken, som Jais Nielsen besøgte og begejstredes over, betydeligt enklere at håndtere end trappeopgangen på hospitalet, men Giottos skildring af den hellige Frans' liv var en stærk inspiration for Jais Nielsen. Det var ikke kun på grund af Giottos banebrydende stil, at Jais Nielsen rejste til Assisi; det var også på grund af den åndelige korrespondance mellem den hellige Frans og Elisabeth: Begge havde en privilegeret tilværelse, som de vendte ryggen for at følge et kald og leve et fromt og afholdende liv. Således er Jais Nielsens værk både form- og indholdsmæssigt en videreudvikling af Giottos værk.

Stigende anseelse

I kraft af Dorthe Aagesens forskning i de gamle arkiver kan vi se, at Ny Carlsbergfondets direktion valgte Jais Nielsen, fordi den mente, at netop han på begavet vis ville kunne forløse Elisabeths fortælling med respekt for historien, stedet og samtiden. Da arbejdet på hospitalet i 1935 nåede sin afslutning, var Jais Nielsen en etableret kunstner med et varieret værk bag sig. I sine unge år havde han været blandt rebellerne, der bidrog til at indføre modernismen i Danmark, men han var også kendt for sit arbejde med keramisk kunst, der især udvikledes gennem en fast tilknytning til Den Kongelige Porcelainsfabrik fra 1920 til 1928.

I løbet af 1930'erne fik Jais Nielsen stigende succes med sin udsmykningskunst – ikke mindst takket være opgaven på Sankt Elisabeth Søstrenes hospital, og det store freskomaleri blev, da det stod færdigt i 1935, det største af sin art i Danmark efter Joakim Skovgaard's freskomalerier (1901-1913) i Viborg Domkirke.

Udsmykningen på hospitalet kan ses i sammenhæng med den revitalisering af monumentalmaleriet, der fandt sted i dansk kunst omkring 1920, og som især tog fart, efter Ny Carlsbergfondet for alvor begyndte at yde støtte til udsmykning af offentlige institutioner.

”Udsmykningen står i dag som et sjældent velbevaret eksempel på den ’dekorative’ bestræbelse i periodens kunst. Den er på én gang et markant værk fra Jais Nielsens hånd og et værdifuldt tidsdokument, der vidner om værdier og virkemidler i den tid, udsmykningen er rundet af,” skriver Dorthe Aagesen.

Udsmykningens kvalitet og styrke, såvel indholdsmæssigt som formmæssigt, bekræfter, hvorfor Jais Nielsen er en kunstner, hvis anseelse er stadig stigende. I perioder har han været noget overset, men er nu ved at indtage den centrale position i dansk kunsthistorie, som han fortjener.

Vi håber, at mange vil lægge vejen forbi Sankt Elisabeth Hospital og se den herlige udsmykning i nyt lys.

Forstyrrelser

Mange kræfter blev lagt i realiseringen af dette kæmpemaleri, der havde involveret et enormt forarbejde med et hav af skitser i mange medier, hvilket man kan forvise sig om ved at læse den ovenfor omtalte bog. Udførelsen i freskoteknik var i sig selv krævende og havde fordret både teknisk kunnen og en klar plan for motiverne og deres udformning. Tilmed havde det lange arbejdsforløb været brudt op i flere etaper, og der havde været mange knaster undervejs i processen. Udsmykningen var blandt andet blevet mødt med sønderlemmende kritik fra flere af landets kunstauctoriteter – en kritik, som havde gjort dybt indtryk på kunstneren.

Dorthe Aagesen konkluderer, at kunstneren blev voldsomt forstyrret af usikkerhed om, hvorvidt udsmykningen overhovedet skulle realiseres i den form og udstrækning, han havde forestillet sig, og af tilbagevendende forhandlinger med både Ny Carlsbergfondet og hospitalsledelsen, der hver især stillede krav om tilpasninger. ”Det havde krævet sin mand at holde fokus og sikre sammenhæng igennem de mange år. Selv om Jais Nielsen, der i 1935 runde de 50 år, var en erfaren kunstner med en stor produktion bag sig, var dette i alle henseender det mest omfattende, ambitiøse og krævende projekt, han havde oplevet i sin karriere,” skriver Aagesen.

I stedets ånd

Både hvad angår indhold og form er Jais Nielsens udsmykning skræddersyet til det sted, hvor den er placeret. Sankt Elisabeth Søstrene havde opført hospitalet i 1905 i et kompleks, der også omfatter den nærliggende Sankt Annæ Kirke (indviet 1903) og Sønderbro Apotek (indviet 1904) – alt sammen tegnet af arkitekt Emil Jørgensen (1858-1942). Efter alt at dømme havde arkitekten ikke planlagt en dekoration af hospitalets trapperum. Initiativet til Jais Nielsens udsmykning blev først taget mere end 20 år efter hospitalets indvielse, så rummet var givet på forhånd, og kunstnerens opgave var inden for de eksisterende arkitektoniske rammer at skabe en udsmykning, der fungerede meningsfuldt på stedet.

Som udgangspunkt havde Jais Nielsen faktisk forestillet sig en endnu mere omfattende udsmykning. I et brev stilet til Ny Carlsbergfondets direktion og dateret den 24. maj 1927 forklarede kunstneren, at hans ”oprindelige Tanke var at dekorere saavel Trappeopgangen i Hovedbygningen, som Gange og Sygeværelser”. Da der ville blive tale om et umådeligt stort og omkostningstungt projekt, og ”navnlig i Betragtning af [at dette er] et første Forsøg på Udsmykning af et Hospital”, besluttede han sig dog for at dele opgaven i to af ”hinanden uafhængige Dele”, med trappeopgangen som den ene

”Har arbejdet på en stor Fresko-Dekoration i Sct. Elisabeth Søstrenes Hospital i Sundby fra 1928. Efter Skovgaards Dekoration i Viborg er det den største Fresko Dekoration der er udført her i Danmark og Arbejdet afsluttes nu i April 1935. Jeg betragter dette Arbejde som mit Hovedværk som Kunstner. Takket være Ny Carlsbergfondet som har bekostet Dekorationen har jeg her fået en storslået Opgave at kæmpe med midt i mine bedste Arbejdsår.”
Jais Nielsen, levnedberetning, 1935

Elisabeth døde som kun 24-årig i 1231, men nåede i løbet af sit korte liv at blive kendt for sin offervilje og omsorg for de svage. Allerede fire år efter sin død blev hun helgenkåret.

Foto: Roberto Fortuna.

Foregående opslag:

Både hvad angår indhold og form er Jais Nielsens udsmykning skræddersyet til det sted, hvor den er placeret – trappeforløbet på Sankt Elisabeth Hospital.

I løbet af 1930'erne fik Jais Nielsen stigende succes med sin udsmykningskunst – ikke mindst takket være opgaven på Sankt Elisabeth Søstrenes hospital.

Fotos: Laura Stamer.

og gange og stuer som den anden. I sidste ende var det som sagt kun trappeopgangen, der blev gennemført – i sig selv en kæmpe opgave.

Det vides ikke, om hospitalsledelsen som udgangspunkt stillede krav til motiverne, men i samme brev oplyste Jais Nielsen, at han havde tænkt sig "at dekorere Trappeopgangen med Emner fra 'Den hellige Elisabeths Liv', der i saa rigt Mål giver Anledning til dekorativ Fremstilling af skønne Motiver", og at hospitalet havde godkendt dette emnevalg "både som det bedste og det mest nærliggende". Tilhørsforholdet til den katolske søsterorden, og antagelig også Emil Jørgensens historicistiske arkitektur, angav en retning, forklarer Aagesen: Jais Nielsen ville i sin freskoudsmykning tage afsæt i legenden om den middelalderlige helgen, den hellige Elisabeth af Thüringen, der havde givet søsterordenen sit navn og inspirerede dens virke.

Om målet med udsmykningen skrev Jais Nielsen: "Såfremt Løsningen af denne store Opgave lykkes for mig, vil Dekorationen virke opbyggende og forædlende på saavel Syge som de besøgende – og alle der daglig færdes på Hospitalet. Den triste Stemning man ofte føler ved et Besøg eller Ophold paa Hospital – hvor Øjet kun møder Sygdom og kolde nøgne Vægge, vil uden Tvivl forsvinde, og man vil føle, at man befinder sig et Sted, hvor Videnskab og Kunst i Forening søger at hjælpe og trøste de Syge."

Klassisk og moderne

Fortællingerne om Elisabeth er mange, og de tidligste går helt tilbage til årene omkring hendes død og kanonisering. Legenden bygger på historiske kendsgerninger om den ungarske prinsesse Elisabeth, født i 1207 i Bratislava som datter af kong Andreas 2. og dronning Gertrud af Andechs. Kun fire år gammel i 1211 blev hun trolovet med landgreve Hermann af Thüringens ældste søn, der også hed Hermann, og overført til hans slot Wartburg ved Eisenach i det nuværende Midttykland, hvor hun blev opdraget. Hun døde som kun 24-årig i 1231, men nåede i løbet af sit korte liv at blive kendt for sin offervilje og omsorg for de syge og fattige. Allerede i 1235, fire år efter sin død, blev hun helgenkåret.

Jais Nielsens udsmykning afslører en fortrolighed med både legendestoffet og Elisabeths ikonografi, men det vides ikke præcist, hvilke skriftlige eller visuelle kilder han støttede sig til, da han planlagde sine fresker. Sandsynligvis har Sankt Elisabeth Søstrene hjulpet ham på vej og for eksempel stillet deres bogsamling til rådighed.

Kunstnerens billedfortælling er kronologisk anlagt og følger i det store og hele hovedlinjerne i Elisabeths biografi, idet den samtidig inkorporerer nøglemotiver i den etablerede ikonografi, herunder slottet Wartburg, hvor hun voksede op, Elisabeth, der er engageret i pleje af syge og fattige, det såkaldte rosenunder, hvor brød ved et mirakel forvandles til blomster, samt Elisabeth-kirken i Marburg, der blev bygget lige efter hendes kanonisering og dengang var – og stadig er – centrum for tilbedelsen af hende.

"Overordnet set fulgte Jais Nielsen konventionerne for, hvordan Elisabeth-legenden skildres, men han vægtede visse motiver frem for andre, tog hensyn til rumlige forhold og trak på en vifte af inspirationer, der ud over tidligere Elisabeth-fremstillinger omfatter Giotto's fresker i Assisi, danske forløbere som Joakim Skovgaards udsmykning af Viborg Domkirke og, hvad formsproget angår, kunst fra hans samtid, der giver udsmykningen et moderne præg trods det klassiske emne og medium," konkluderer Dorthe Aagesen.

Ud at se...

I sin lille biografi fra 1904 om Frans af Assisi skriver den tyske forfatter Hermann Hesse afslutningsvist: "Jeg kunne uden tvivl have tiet og sparet mig for alle mine ord om den Salige fra Assisi, hvis jeg havde haft mulighed for i stedet at føre jer ind i den herlige kirke i Assisi, hvor Giotto har malet Franciscus' liv på væggene." Man kan med en vis ret hævde, at det samme gælder Jais Nielsens værk om den hellige Elisabeth, som kan opleves på Hans Bogbinders Allé i Sundby. Vi håber, at mange vil lægge vejen forbi Sankt Elisabeth Hospital og se den herlige udsmykning i nyt lys.

Udsmykningens kvalitet og styrke, såvel indholdsmæssigt som formmæssigt, bekræfter, hvorfor Jais Nielsen er en kunstner, hvis anseelse er stadigt stigende.

